

lunduğu bildirilmesine rağmen (I. Krallar 10/1-4; II. Tarihler, 9/1-12) cinlerden ve ifritten bahsedilmemektedir. Eski Mısırlılar, kötü bir ölümle ölen kimsenin ifritte dönüştüğüne ve onun ruhunun sık sık öldüğü yeri ziyaret ettiğine inanırlardı. Câhiliye Arapları ise gözle görülmeyen varlıkları "hin" ve "cin" olarak iki gruba ayırdıkları; cinlerin insanlarla beraber oturmasına "âmir", çocuklara musallat olanına "ruh", bunların zalim, bozguncu ve azgınlarına "şeytan", kötülükte daha aşırı gidenlerine "mârid" (es-Sâfât 37/7) ve en güçlü, en kötü olanlarına da "ifrit" adını verirlerdi (Câhiz, I, 291; Cevâd Ali, VI, 709). Buna göre ifrit "kötülük ve şeytanlıkta çok aşırı gitmiş, tuttuğunu koparan; kuvvetli, becerikli, ele avuca sığmaz bir hilekâr" demektir. İfritin asıl adının İbn Abbas'a göre Sahr, Abdurrahman b. Abdullah es-Süheylî'ye göre Zekvân, Şuayb el-Cübbâi ve Nehhâs'a göre Kûzen olduğu rivayet edilirse de ifrit kelimesi özel isim olmayıp bir varlık türünün belirtilen niteliklere sahip olanlarını ifade ettiği için Kur'an-ı Kerim'de yer aldığı gibi çoğunlukla "cinden", "insandan" vb. açıklamalarla kullanılmaktadır. Bununla birlikte cin kavramındaki belirsizlik sebebiyle ifritin mahiyetini tam olarak tesbit etmek zordur. Bir taraftan gül ve sil'â gibi ifritin de cinlerin bir türü olduğu belirtilirken (Eİ² [Fr.], II, 560) diğer taraftan Kur'an'daki ifritin cinlerden bir taifenin özel adı olmayıp Neml sûresinin 39. âyetinin baş tarafında da ima edildiği üzere "âsi, mağrur" anlamına geldiği ileri sürülmektedir (a.g.e., III, 1076).

Kur'an-ı Kerim'de ifrit kelimesi bir defa geçmektedir (en-Neml 27/39). Burada Hz. Süleyman'ın emrinde insan, kuş ve cinlerden orduların bulunduğu bildirilmekte, Belkıs'tan haberdar olan Süleyman'ın Belkıs'ın tahtını kısa zamanda kimin getirebileceğini sorması üzerine "cinlerden bir ifrit" in, "Sen daha yerinden kalkmadan onu sana getirebilirim" dediği haber verilmektedir. Aynı yerde ifrit, kendini Süleyman'a tanıtırken güçlü ve güvenilir olduğunu belirtmiştir. Kur'an'ın cinler arasında yer aldığını bildirdiği ifrit, Taberî'ye göre cinlerin reisi veya onların en güçlüsü, Mücâhid ve Katâde'ye göre en azgını, Ma'mer'e göre en zeki ve kurnazdır (Taberî, XIX, 161-162; Fahreddin er-Râzî, XXIV, 197).

"Cinlerden bir ifrit" ifadesi bazı hadislerde de geçmektedir. Ebû Hüreyre'den gelen bir rivayette cinlerden bir ifritin namazını ifsat etmek için Hz. Peygamber'e

musallat olduğu, Resûlullah'ın onu yakalayarak mescidin direklerinden birine bağlamak istediği, fakat Hz. Süleyman'ın bir duasını hatırlayınca ifriti köpek kovar gibi kovduğu bildirilmektedir (Müsned, II, 298; Buhârî, "Şalât", 75, "Enbiyâ", 40, "Tefsîr", 38/2; Müslim, "Mesâcid", 39). Bu hadisin farklı bir rivayetinde ifritin kedi sûretinde Hz. Peygamber'in karşısına çıkıp yüzüne bir ateş parçasıyla çarpmaya kalktığı ifade edilmiştir. Hz. Âişe'ye atfedilen rivayete göre Resûl-i Ekrem onu yakalayıp yere yatırarak hırpalamıştır. Yahyâ b. Saîd'den nakledilen bir rivayette Resûlullah'ın İsrâ gecesi cinlerden bir ifriti gördüğü kaydedilmektedir (el-Muvaţta', "Şif", 10).

Bazı İslâmî kaynaklarda anlatıldığına göre cinlerden olan ifrit diğer cinlerdeki özellikleri taşıyan, onlar gibi irade sahibi, erkeği-dişisi bulunan, çeşitli şekillere girebilen bir varlıktır. Câhiliye dönemine ait bir kısım telakkilerin aksine Kur'an'da cinlerin güçlerinin sınırlı olduğuna işaret etmek için "kitaptan ilmi olan kişinin" (en-Neml 27/40) Belkıs'ın tahtını ifritten daha çabuk getireceği vurgulanmıştır.

Halk edebiyatında ifrit dumandan yaratılmış dev gibi bir cin olarak tasvir edilir ve bu özelliği sebebiyle onun sıkıştırılmış olarak bir şişe içerisine konulup hapsedilebileceğine inanılır. Kur'an'da yer alan, cinlerin "hâlis ateşten" yaratıldığı bilgisiyse (er-Rahmân 55/15) halk edebiyatındaki ifritin dumandan yaratıldığı inancı arasında bir ilgi kurulabilir. İfritin kanatlı bir mahlûk olduğu, büyük bir güce sahip bulunmasına rağmen bazı büyü vasıtalarıyla emir altına alınabildiği yine halk edebiyatında rastlanılan telakkilerdir. Halk kültüründe ifritin şekli, gücü ve yaptığı işler çerçevesinde oluşan inançlar İslâmî kaynaklardan çok İslâm öncesi din, kültür ve medeniyetlere dayanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, *eş-Şihâh*, "afr" md.; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "afr" md.; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "afr" md.; *Lisânü'l-Arab*, "afr" md.; *Tâcü'l-ârus*, "afr" md.; *Kâmus Tercümesi*, II, 584; Ahmed Rizâ, *Mu'cemü metni'l-luğa*, Beyrut 1379/1960, "afr" md.; *el-Muvaţta'*, "Şif" 10; *Müsned*, II, 298; Buhârî, "Şalât", 75, "Enbiyâ", 40, "Tefsîr", 38/2; Müslim, "Mesâcid", 39; Abdullah b. Yahyâ el-Yezîdî, *Ğaribü'l-Kur'an ve tefsiruh* (nşr. Muhammed Selîm el-Hâc), Beyrut 1405/1985, s. 287; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, I, 291; İbn Kuteybe, *Tefsiru ğaribi'l-Kur'an* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Beyrut 1398/1978, s. 324; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Beyrut 1984, XIX, 161-162; Mes'ûdî, *Mürücu'z-zehab*, II, 222; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), III, 143; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXIV, 187-189; Kurtubî,

el-Câmi', XIII, 203; Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, İstanbul 1984, IV, 523; Bedreddin eş-Şiblî, *Âkâmü'l-mercân fi aĥkâmî'l-cân*, Beyrut 1408/1988, s. 20-21; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'an*, VI, 202; Demîrî, *Ĥayâtü'l-hayevân*, II, 32; *Tecrid Tercemesi*, II, 402-406; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr fi't-efsîr bi'l-me'sûr*, Beyrut 1403/1983, VI, 359-360; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XIX, 203; El-mallî, *Hak Dini*, V, 3678; Mehmed Vehbi, *Büyük Kur'an Tefsiri*, İstanbul 1969, X, 4013; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VI, 709; J. R. Strayer, *Dictionary of the Middle Ages*, New York 1989, VII, 112; D. B. Macdonald - [H. Massé], "Djinn", *EI²* (Fr.), II, 560; J. Chelod, "İfrit", a.e., III, 1076-1077; "Cin", *TA*, XI, 10.

ALİ ERBAŞ

İFTÂ

(bk. FETVA).

İFTAR

(الإفطار)

Orucu açmak anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte *fatr* "yarmak, kesmek; yaratmak, icat etmek", bu kökten türeyen *iftâr* ve *fitr* kelimeleri diğer bazı anlamların yanı sıra "orucu açmak, oruçluya orucu açtırmak, başlanmış bulunan orucu bozmak veya hiç oruç tutmamak" gibi mânalara gelir. Kur'an'da *fatr* kökünün çeşitli türevleri kullanılmakla ve ayrıca oruçtan ve oruç tutmamaya haklı kılan bazı mazeretlerden söz edilmekle birlikte (el-Bakara 2/184-185, 187) kelime olarak iftar ve fitr geçmez. Hadislerde ve sahâbe sözlerinde ise oruç ibadetiyle ilgili birçok ayrıntılı hüküm belirtilirken bu iki kelimenin yukarıdaki anlamlarda yaygın bir kullanıma sahip olduğu görülür. Bu mânaların her birinde iradî olarak oruca aykırı bir davranışta bulunma söz konusu olduğundan iftar âdeta *imsak* ve *savm* kelimelerinin karşıt anlamlısı gibi yer almıştır. Fıkıh literatüründe iftar kelimesi, sözlük anlamıyla bağlantılı olarak ister oruç açma isterse bozma ve oruç tutmama şeklinde olsun "oruca aykırı bir davranışta bulunma" mânasında kullanılmakla birlikte, bunlar arasında "oruçlu kimsenin vakti gelince usulüne uygun biçimde orucunu açması" mânasının daha belirgin olduğu ve kelimenin bu yönde terim anlamı kazandığı söylenebilir. Nitekim Türkçe'de de iftar "oruca açma" mânasına gelir.

İslâm'ın beş esasından biri olan orucun bir parçasını oluşturan iftar İslâm muhitinde oruca denk bir ilgi ve önerme sahip

olmuş, bu konuda bazı Hz. Peygamber'in sünnetinden, bir kısmı da İslâm toplumlarının kültürel birikim ve farklılığından kaynaklanan müstehap ve mendup niteliğinde çeşitli âdâb ve gelenekler oluşmuştur. Bu yönüyle konu, klasik hadis ve fıkıh literatürünün "oruç" (savm) bölümünde "orucun sünnet, âdâb ve müstehapları" başlığı altında, oruçla ilgili eserlerde ya da Kutbüddinzâde Mehmed Muhyiddin'in *Risâle fi beyâni'l-ifâtır ve's-sâhûr* (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2852) ve Yûsuf b. Ya'kûb el-Halvetî'nin *Risâle fi'l-ifâtır fi ramazân el-mübârek* (Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 1606) adlı eserlerinde olduğu gibi bazı müstakil çalışmalarda, ayrıca sosyal ve kültürel boyutuyla kültür ve medeniyet tarihi kaynaklarında ele alınmıştır.

İmsak vaktinin başlangıcı (sahur) hususunda fakihler arasında mevcut olan görüş farklılıklarına iftar vakti konusunda rastlanmaz. Kur'an'da akşama kadar oruç tutulmasından söz edilmiş (el-Bakara 2/187), Hz. Peygamber'in açıklama ve uygulamasında da güneşin batmasıyla iftar vaktinin gireceği bildirilmiştir (Müslim, "Şiyâm", 51, 54; Ebû Dâvûd, "Şavm", 19). Bu sebeple fıkhîta, oruçlunun güneşin battığından iyice emin olduktan sonra orucunu açması gereği üzerinde titizlikle durulur. Diğer bir ifadeyle orucun başlangıcı ve bitiş vakitleri nasla belirlendiğinden buna riayet edilmemesi halinde orucun rûknü (imsak) ihlâl edilmiş yani oruç tutulmamış olur. Bundan dolayı oruçlu kimse güneşin battığından emin olmadan iftar etse ve gerçek durum da anlaşılmasa bu orucunu kazâ etmesi gerekir. Hatta ramazanda güneşin battığını zannederek iftar ettikten sonra güneşin batmadığı anlaşılrsa bu durumda sadece kazâ gerekir diyen fakihler bulunduğu gibi hem kazâyı hem de kefareti gereklî gören fakihler de vardır.

Hadislerde, vakti girdikten sonra oruçlunun iftarda acele etmesi (Buhârî, "Şavm", 45; Müslim, "Şiyâm", 48; Tirmizî, "Şavm", 13; Ebû Dâvûd, "Şavm", 20) ve orucunu hurma veya tatlı bir şeyle yahut su ile açması tavsiye edilmiş, Resûl-i Ekrem bunu bizzat uygulayarak akşam namazını kılmadan önce birkaç hurma ile orucunu açmıştır (Ebû Dâvûd, "Şavm", 21; Tirmizî, "Şavm", 10; İbn Mâce, "Şiyâm", 25). Hz. Peygamber'in ayrıca, yahudi ve hıristiyanların iftarı geciktirdiğini belirterek iftarda acele etmeyi müslümanlara mahsus bir özellik olarak tanıtmış (Ebû Dâvûd, "Şiyâm", 20; Şevkânî, IV, 248-249), sahura

kalkmayı teşvik edip iftar yapmaksızın iki orucu birbirine eklemeyi yasaklaması (Buhârî, "Şavm", 48; Müslim, "Şiyâm", 45-46, 56-61; Ebû Dâvûd, "Şavm", 24), gerçek dindarlığın şâriin belirlediği ölçülere uymakla gerçekleşeceği, dindarlık adına şâriin istemediği bir yük altına girmenin doğru olmadığı ana fikrini teyit eder mahiyettedir. Öte yandan iftarın tehiri halinde vakti çok kısa olan akşam namazı da gecikmiş olacağından söz konusu tavsiye bu sakıncalı durumu önlemeyi de hedefler. Bu konuda Hz. Peygamber ve sahâbeden rivayet edilen tavsiyeler ve uygulama örnekleri (Müslim, "Şiyâm", 49-50; Ebû Dâvûd, "Şavm", 20) ve akşam namazının gecikmemesi konusunda gösterilen hassasiyet sebebiyle ramazan akşamlarında önce orucun hafif yiyeceklerle açılıp akşam namazının kılınması, ardından iftara devam edilmesi, İslâm toplumlarında müstehap görülen ve hayli yaygınlık kazanan bir gelenek halini almıştır.

Oruç açılırken dua edilmesi sünnettir. Resûl-i Ekrem, oruçlunun iftar anında yapacağı duanın geri çevrilmeyeceği müjdesini verir (İbn Mâce, "Şiyâm", 48). İftar duası, oruç tutan kişinin ibadet bilincini güçlendiren ve Allah katında özel bir konuma sahip bu ibadeti yerine getirmenin şükrünü içeren bir anlam taşıdığı gibi iftar sofrasında bulunanlar bakımından dinî eğitimin de bir parçasını oluşturur. Bu esnada herkesin dilediği şekilde dua etmesi ve şükrünü dile getirmesi mümkün olup Hz. Peygamber'den iftarla ilgili şu dua örnekleri nakledilmiştir: اللهم لك صمت وعلی رزقتك أفطرت "Allahım! Senin rızân için oruç tuttum, senin verdiğin rızıkla orucumu açtım" (Ebû Dâvûd, "Şavm", 22); اللهم لك صمنا وعلی رزقتك افطرتنا فتقبل منا أنتك انت اسمع العليم "Allahım! Senin rızân için oruç tuttuk, senin verdiğin rızıkla orucumuzu açtık, bizden kabul buyur; çünkü sen her şeyi işiten ve bilensin" (Dârekutnî, II, 185; ayrıca bk. Şevkânî, IV, 247). Hadis kaynaklarında yer aldığı bilinmemekle beraber fıkıh literatüründe, "Allahım! Senin rızân için oruç tuttum, sana iman ettim, sana güvendim ve senin verdiğin rızıkla orucumu açıyorum; günahlarımı bağışla" (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 200) şeklinde dua edilmesi de müstehap görülmüştür.

Maddî imkâna sahip olanların özellikle fakir kimselere iftar yemeği yedirmesi güzel bir davranıştır. Hz. Peygamber bu konuda, "Oruçluya iftar yemeği veren kimse, oruçlunun sevabında bir eksilme olmadan onun alacağı kadar sevap alır" (Tirmizî, "Şavm", 82; İbn Mâce, "Şiyâm",

45) buyurmuş, yaptığı iftar ve yemek dualarında da müslümanları orucunu açacak kimseleri sofrasında buldurmaya teşvik etmiştir (Ebû Dâvûd, "E'tîme", 55; Dârimî, "Şavm", 51; *Müsned*, III, 118, 201). Resûl-i Ekrem'in bu teşviki, iftar davetlerinin sadece zenginler arasında bir gösteriş yarışına haline gelmesini de önleyici bir uyarı mahiyetindedir. Öte yandan ihtiyaç sahiplerine kadar uzanan iftar daveti, İslâm dininin güçlendirmeye çalıştığı kardeşlik ve sosyal dayanışma ilkesinin bir gereği olduğu gibi oruç ibadetinin kazandırdığı kalp inceliğinin ve diğerkâmlığının da tabii bir tezahürüdür. Oruç ve iftarların fert ve aile hayatında taşıdığı öneme paralel olarak İslâm toplumlarında öteden beri birçok ramazan âdeti ortaya çıkmış ve bir dizi iftar geleneği oluşmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "ftr" md.; *Müsned*, III, 118, 201; Darimî, "Şavm", 51; Buhârî, "Şavm", 45, 48; Müslim, "Şiyâm", 45-61; Ebû Dâvûd, "Şavm", 19, 20, 21, 22, 24; "E'tîme", 55; İbn Mâce, "Şiyâm", 24, 25, 45, 48; Tirmizî, "Şavm", 10, 13, 82; Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî, *Kitâbü's-Şiyâm* (nşr. Abdülvekil en-Nedvî), Bombay 1412/1992, s. 35-67; Dârekutnî, *Sünen*, Medine 1386/1966, II, 5-20; Kâsânî, *Bedâ'î*, II, 105-106; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd*, II, 32-38, 51-52; Kastallânî, *Medârikü'l-keîlâm fi mesâlikü's-şiyâm*, Kahire, ts., s. 79-84; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 200; Şevkânî, *Nejlü'l-evfâr*, IV, 245-249; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr* (Kahire), II, 405-407; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh*, Dimaşk 1405/1985, II, 631-635; "İftâr", *Mu.Fi*, XX, 5-20; "İftâr", *Mu.Fi*, V, 298-299; Uğur Göktaş, "İftar Âdetleri", *DBİst.A*, IV, 140-141.

MEHMET ŞENER

Osmanlı Devlet Geleneğinde İftar. Osmanlılar'da zaman içinde kendine has geleneği oluşan iftar, sofrası ve ziyafetleriyle ramazan ayının en önemli olgusu haline gelmiştir. Ramazanın yaklaşımasıyla birlikte başlayan sarayda tencerelelerin kalaylanması, yiyeceklerin hazırlanması gibi işler (BA, Bab-ı Defteri, Masraf-ı Şehriyârî, nr. 32162) genelde iftarla ilgilidir. Devlet adamlarının, ileri gelenlerin ve toplumdaki zengin kesimin iftar vaktinde sofralarını herkese açık tutmaları giderek yaygınlık kazanan bir âdet haline dönüşmüştür. İftar sofralarının ziyafet özelliği kazanmasının hangi tarihlerden itibaren başladığını belirlemek mümkün olmakla beraber XVI. yüzyılda başta sadrazam olmak üzere devlet ricâlinin önce ilmiye mensuplarını, ardından üst düzey bürokratları davet ettiğine ve ramazanın on beşinden sonra Yeniçeri Ocağı ağala-